

LOLA BADIA

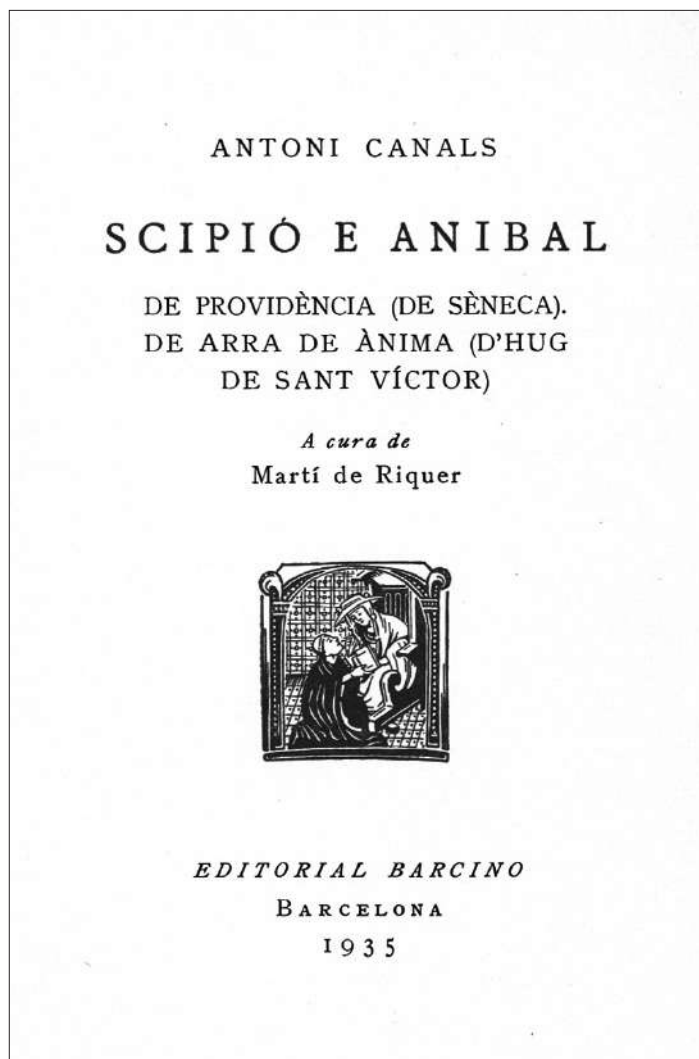
Martí de Riquer I ELS CLÀSSICS CATALANS
(1933-1936)

La grandesa de Martí de Riquer com a romanista, hispanista i historiador de la literatura catalana antiga té molt a veure amb el seu respecte admirat pels orígens de la tradició filològica occidental, la que comença amb els savis alexandrins del segle segon abans de Crist i, passant per Petrarca, arriba al Renaixement del segle XVI. Històricament, els especialistes en la literatura produïda en llengües neollatines de l'època medieval han estat els germans petits dels llatinistes i dels hel·lenistes; uns germans petits que, tanmateix, han après bé les regles de l'ofici perquè les seves disciplines fa molts anys que s'han emancipat.

La constatació ve a tomb perquè en els anys de joventut Martí de Riquer va tenir ocasió de participar activament en l'emancipació particular que els estudis de literatura catalana medieval duïen a terme de la mà de pioners com Antoni Rubió i Lluch, Lluís Nicolau d'Olwer, Pere Bohigas, Jordi Rubió i Balaguer i Josep Maria de Casacuberta. La col·laboració de Martí de Riquer amb l'Editorial Barcino, fundada pel darrer, datable als anys 1934 i 1935, porta la marca de l'entusiasme classicista d'un investigador novell que va trobar un punt de convergència entre els valors de les lletres catalanes medievals i l'admirada antigor grecolatina. La clau és en l'obra de Bernat Metge i en els escrits d'Antoni Canals, un dels *classicizing friars* més destacats de les nostres latituds.

Cal recórrer a les paraules del mateix Martí de Riquer, que l'any 1989, quan ja en feia quatre que s'havia jubilat, encapçalava amb els dos paràgrafs que segueixen una «Autopercepción intelectual» que li va demanar la revista *Anthropos*:

Tenía catorce años, en 1928, cuando un amigo de mi familia me regaló los veinte tomos hasta entonces publicados de la colección *Els Nostres Clàssics*, a la que se había suscrito por compromiso. Hasta este momento mis lecturas *serias* se habían limitado a traducciones de autores clásicos griegos y latinos —Homero, Virgilio, Platón y sobre todo Plutarco— y a la muy asidua del *Quijote*. La colección catalana, en la que poco podía imaginar entonces que yo publicaría seis tomos, me abrió unas perspectivas y me trazó una línea a la que siempre he sido fiel. Me entusiasmó la lectura de *Lo somni* de Bernat Metge, en el que veía un diálogo platónico asequible y comprometido con un momento histórico, y me entregué con entusiasmo a la del *Tirant lo Blanch*, y comprendí el acierto de Cervantes en sus elogios de la novela catalana.

Portada del volum *Scipió e Anibal. De providència. De arra de ànima* d'Antoni Canals. Aquesta va ser la primera edició que Martí de Riquer va publicar a la col·lecció Els Nostres Clàssics.

Mi intención en mis años juveniles, no obstante, era ser helenista; y en esta dirección dos maestros dejaron profunda huella en mí, Joan Petit y Carles Riba. Estos dos, además de sus clases en la Facultad de Letras, daban unas especiales lecciones a un reducido número de alumnos en la Fundació Bernat Metge. Allí, en la magnífica biblioteca del séptimo piso de Layetana 30, residencia de Cambó, seguíamos las clases de Petit sobre Demòstenes y de Riba sobre la Antología Palatina, dirigidas muy especialmente a hacer de nosotros buenos traductores del griego al catalán.

D'acord amb aquesta «Autopercepció», el coneixement de Demòstenes es va mostrar d'allò més oportú quan Riquer va ser detingut sense documentació passant la frontera pel terme de la Menera (Vallespir) camí de Burgos l'octubre de 1937: l'oficial que l'havia aturat compartia amb ell l'afecció pel grec antic i, quan li va sentir recitar les primeres paraules del *Discurs de la pau* en versió original, no únicament el va deixar en llibertat sinó que li va oferir deu francs amb exquisida cortesia.¹

Els estudis escolars de grec i la freqüentació de les lliçons que s'impartien a la seu de la Fundació Bernat Metge havien tingut un altre premi per al jove Riquer: la publicació de la versió catalana de nou dels primers deu *Diàlegs dels morts* de Lluçia de Samòsata a les pàgines del segon número de la revista *Rosa dels Vents* de l'any 1935. La col·lecció Bernat Metge ofereix avui dos volums d'obres d'aquest autor, però els *Diàlegs dels morts* només es poden llegir en català en una edició de l'editorial La Magrana de 1995. Les traduccions escolars de Riquer no són encara de rabiosa actualitat, però sí que resulta emocionant de comprovar que a setze o disset anys, després d'haver llegit *Lo somni* al número 1 de la col·lecció Els Nostres Clàssics, Riquer descobria en les breus peces de Lluçia les fonts primeres del diàleg clàssic com a vehicle de la sàtira i del distanciament irònic.

Els vint primers números d'Els Nostres Clàssics que esmenta Riquer corresponen, de fet, a setze volums apareguts en quatre anys (1925-1928). És un ritme viu que es va mantenir durant els set anys següents (1929-1935), en què van aparèixer vint-i-tres volums: el primer de l'any 35 era l'Antoni Canals de Riquer. L'edició dels tres opuscles que conté va precedida d'una introducció biogràfica i literària, de notes sobre fonts i context, d'un aparat

¹ Cristina Gatell i Glòria Soler, *Martí de Riquer: Viure la literatura*, Barcelona, La Magrana, 2008, p. 129.

de variants i d'un glossari. És la primera edició acadèmica —encara imprescindible el 2014— d'un autor bàsic de les lletres catalanes antigues firmada per Martí de Riquer.

La joia de la corona del volum és l'adaptació que fra Canals va fer d'uns fragments de l'*Africa* de Petrarca, ajudant-se de manlleus de Tit Livi i del Valeri Màxim. L'any 1935 cap estudiós europeu no estava en condicions d'avaluar correctament una traducció romànica tan primerenca de l'*Africa*, una obra totalment innovadora en el panorama literari del moment i que no ha estat estudiada a fons fins a dates molt recents. Avui podem afirmar que la traducció-adaptació de Canals és una singularitat absoluta de les lletres catalanes antigues, com també és una singularitat molt especial la imitació del *Secretum* de Petrarca que Metge du a terme a *Lo somni*. Martí de Riquer ho va donar a conèixer a la revista *Criterion* l'any 1933 quan només tenia dinou anys perquè va saber seguir la pista que havia assenyalat Pere Bohigas amb l'exhumació de l'*Apologia* de Metge. Al volum *Fourteenth-Century Classicism. Petrarch and Bernat Metge*, publicat sota els auspicis del Warburg Institute de Londres l'any 2012, aquesta aportació riqueriana ocupa un lloc d'honor, perquè il·lumina les vies de la difusió primerenca de Petrarca a través d'Avinyó: tant Metge com Canals tenen contactes amb la ciutat dels papes durant els anys convulsos del Cisma, uns contactes que, combinats amb el canal de comunicació amb els fons bibliogràfics de la cort de França inaugurat per Joan I i Violant de Bar, donen raó de la precocitat de l'adopció a Catalunya de les darreres novetats intel·lectuals del moment.

A la pàgina 58 de *L'humanisme català*, l'opuscle de Riquer que correspon al número 105 de la Col·lecció Popular Barcino, es llegeix que «L'*Escipió e Aníbal* de Canals té més valor clàssic que *Lo Somni* de Bernat Metge, encara que sigui d'un mèrit inferior. I és que aquest escrit de Canals no té ni la més petita ombra de medievalisme; és de la més pura concepció clàssica.» La terminologia d'història literària dels anys trenta del segle passat avui crida l'atenció per la seguretat amb què s'hi feien servir conceptes ideològicament connotats com ara el de *medievalisme*, que inclou matisos passatistes clarament negatius, del tot absents de nocions lluminoses i plenes de futur com *renaixentisme*, *classicisme* o, no cal dir, *humanisme*. L'any 1934 Martí de Riquer s'expressava com un alumne avantatjat d'Antoni Rubió i Lluch, que és el primer nom citat a l'«Advertiment» que encapçala l'opuscle de la Popular Barcino: el llibre pretén de classificar, ordenar i interpretar per al lector mitjà gairebé mig segle d'aportacions erudites del mestre contrastades amb noves recerques personals. Per a dilucidar l'abast del concepte *humanisme* —sem-

pre problemàtic: «pocs termes han donat lloc a tantes interpretacions i tan diverses», observa Riquer—, hom cita textualment un article de Lluís Nicolau d'Olwer. Nicolau va ser un estudiós destacat de les lletres clàssiques i de les medievals catalanes, però aquells anys exercia de publicista en sintonia amb l'empenta constructiva de la Catalunya dels temps del Noucentisme. La Catalunya que s'estava forjant amb tant d'entusiasme en aquells moments es presentava com a filla de Grècia i de Roma. Ningú no havia oblidat les *Gloses* d'Eugeni d'Ors ni la fascinació dels navilis de Pantagruel que calia encalçar per a arribar a la plenitud. En el medi intel·lectual en què Riquer es va formar des dels seus catorze anys, l'autor de *Lo somni* ja havia estat promogut a príncep dels humanistes catalans i el seu nom havia estat atribuït a la col·lecció de clàssics de la Fundació patrocinada per Francesc Cambó i dirigida per Joan Estelrich.

Llevat del títol, cronològicament datat i tècnicament confusionari, els continguts del volumet de la *Popular Barcino* de 1934 són encara avui perfectament homologables, tal com ho eren el 1964 quan Riquer els va incorporar als capítols corresponents de la seva *Història de la literatura catalana* de l'editorial Ariel, que durant més de mig segle ha estat un punt de referència fonamental. La valoració de les obres originals de Metge, Canals, Corella, Alegre i Enric de Villena hi persisteix, al costat de la tasca impressionant dels traductors. Cal remarcar que hi ha desaparegut l'etiqueta historiogràfica d'humanisme català, decididament problemàtica quan es posa en relació amb un altre concepte —avui del tot desnonat— com és el de decadència, per a designar la literatura catalana dels segles XVI-XVIII. Riquer, per contra, mantingué aquesta darrera etiqueta, la de decadència, al volum III de la *Història de la literatura catalana* (pp. 574-658).

Els canvis en la perspectiva crítica de la història literària responen a un canvi d'època i no invaliden gairebé en cap punt els escrits del Riquer de la preguerra. Les aportacions a la biografia i la cultura literària de Metge i de Canals, a l'ombra de Petrarca, són del tot vigents; també ho són moltes pàgines dels *Comentaris crítics sobre clàssics catalans* que Riquer donà a conèixer a les Publicacions de «La Revista» el 1935. El volum, que es pot consultar a les biblioteques universitàries catalanes, és una de les obres de Riquer menys conegudes i citades. El pes de les col·laboracions sobre l'edat mitjana catalana a la primera part del catàleg *Publicacions de Martí de Riquer (1931-1936)* del present opuscle explica perfectament que a l'«Advertiment» inicial dels *Comentaris crítics* es digui: «En fer una tria dels meus articles sobre literatura catalana antiga, escrits en el transcurs d'un any, he intentat de reunir

aquells en els quals [...] o bé he fet alguna aportació [...] o bé he revifat l'estudi somort d'un tema important.» L'any corre, de fet, entre el gener de 1934 i el juliol de 1935, i crida l'atenció la qualitat i l'amplitud d'uns treballs escrits en tan poc temps.

Malgrat les acusacions d'excés d'erudició de què va ser objecte, el volum de «La Revista» és una publicació improvisada, sense índex de noms ni referències bibliogràfiques, que no registra la procedència dels textos reunits, tots escrits amb l'esperit crític despert i la precisió d'informació propis del Riquer periodista literari dels anys trenta. L'organització del volum revela les línies mestres de com Riquer entenia aleshores la història de la literatura catalana antiga. La poesia és el nucli central del llegat literari català: els primers vuit assaigs parlen de poesia —amb exclusió dels trobadors— i acaben amb Joan Pujol, l'autor del poema *Lepant*. La imatge que es dona d'aquest escriptor del segle XVI és pràcticament la mateixa que s'obté llegint la *Història de la literatura catalana* de 1964 (volum III, pp. 617-624). L'observació també val, en part, per a Pere Serafí. Els quatre assaigs següents tracten de les grans figures de Lull i d'Eiximenis i els altres quatre, fins al setzè, s'ocupen de textos en prosa, amb atenció especial a Bernat Metge. Cal destacar el paper central que s'atorga a Ramon Llull. Riquer dedica un assaig al «sistema científic lul·lià» per justificar la peculiaritat de la seva manera de servir-se de la literatura. És un plantejament remarcable en aquella data, que sens dubte lliga amb la presència d'obres de Llull entre els volums primerencs d'Els Nostres Clàssics: abans del 1928, les *Poesies* i el *Llibre d'amic e amat*; entorn del 1935, tot el *Fèlix* i el primer volum del *Blaquerna*.

Els dos petits estats de la qüestió sobre Pacs i Perellós, situats als llocs disset i divuit dels *Comentaris crítics*, van seguits d'una aportació que col·loca el Pseudo-Boades entre els autors del segle XV. Es tracta, no caldria dir-ho, d'un miratge d'època que el Riquer de la *Història de la literatura* de 1964 es va ocupar de desmentir a les pp. 654-658, que tanquen el volum III. Els darrers quatre assaigs dels *Comentaris crítics* tracten d'interrelacions entre la literatura catalana, la italiana, l'aragonesa i la castellana, per a acabar amb una menció de l'obra de l'única gran escriptora catalana medieval, sor Isabel de Villena. Prova del caràcter ocasional i apressat dels *Comentaris crítics* és l'absència del *Tirant* i de tot el que es refereix a la cavalleria: l'any 1935 Riquer encara no n'havia «revifat l'estudi somort», com farà amb energia a partir del anys quaranta.

L'altre gran buit dels *Comentaris crítics* és el d'Ausiàs March, una mancança ben compensada per l'atenció que se li atorga a l'*Antologia general de la poesia catalana* que Riquer va publicar el 1936 juntament amb Josep Maria Miquel Vergés i Joan Teixidor. La tria dels materials lírics antics, pensada des d'una concepció nacional catalana excloent, deixa novament de banda els trobadors: el primer poeta català antologat és Ramon Llull. La justificació del plantejament es pot recuperar a l'article «Criteris sobre una antologia de la poesia catalana medieval» (vegeu LP101 al catàleg citat). Anys a venir, l'ajustament de la noció de literatura catalana medieval a les coordenades de la romanística va convèncer Riquer d'acollir dins de la història de la literatura catalana els trobadors que van néixer i produir a la Corona d'Aragó; per això va editar Cerverí de Girona el 1947 i Guillem de Berguedà el 1971 i el 1984, i per això el volum I de la *Història de la literatura catalana* d'Ariel dedica les primeres 196 pàgines als trobadors catalans. Els trobadors catalans —i els poetes que escriuen en hebreu i en llatí a Catalunya— també figuren en el primer volum de l'*Antologia de poetes catalans* que Riquer va compilar el 1997 per al Cercle de Lectors amb Giuseppe Grilli i Giuseppe Sansone.

La poesia catalana antiga de l'*Antologia* de 1936 està representada pel *Sermó* de Metge, els *Bons amonestaments* de Turmeda, tres poemes de Jaume i Pere March, vuit d'Ausiàs, quatre de Jordi de Sant Jordi, dos d'Andreu Febrer, dos de Joan Roís de Corella, cinc de Pere Serafí, sis de Francesc Vicent Garcia i dos de Francesc Fontanella. Aquests textos ocupen les primeres 120 pàgines d'un volum que en té 613 i arriba a la poesia contemporània: els materials posteriors a la Renaixença comencen a la pàgina 163. La concepció nacional de l'*Antologia general* de 1936 es manifesta molt vistosament en les quaranta pàgines destinades al cançonier i al romancer populars catalans, amb una vintena llarga de peces que van d'*El comte Arnau* a *La filla del Carmesí*, i a una mostra de corrandes del Principat, Mallorca i València. Aquests materials ocupen també un lloc d'honor al volum III de la *Història de la literatura catalana* del 1964, en un capítol que els situa ostensiblement al marge de la decadència (pp. 525-573).

Aquest breu repàs d'algunes de les publicacions acadèmiques de Riquer anteriors al 1936 mostra alhora la solidesa de la seva formació estrictament històrica i filològica i la convergència de les activitats de crític literari i activista cultural amb les tasques pròpiament erudites i tècniques. També queda clar que durant la primera eclosió del seu enorme talent d'erudit i de divulgador, Martí de Riquer va ser fill d'Els Nostres Clàssics de Josep Maria de Casacuberta i admirador fervent de la labor pedagògica que duia a terme l'Edito-

rial Barcino; ho explica ell mateix al report «La tasca de les grans editorials catalanes: l'Editorial Barcino» (vegeu LP53) i ho confirma el fet que, quan la col·lecció Els Nostres Clàssics va reprendre l'activitat el 1947, Riquer va publicar-hi cinc volums més. Això s'explica a continuació.